

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 2

**www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR

O'RINBOSARI

Karomat Mullaxo'jayeva (o'zbek)

Ziyoda Teshaboyeva (ingliz)

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Zaynobiddin Abdirashidov

Karl Rayxl (Germaniya)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Kamol Abdulla (Ozarbayjon)

Vahit Turk (Turkiya)

Isa Xabibeyli (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Mark Toutant (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Qosimjon Sodiqov

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Vali Savash (Turkiya)

Kimura Satoru (Yaponiya)

Hamidulla Dadaboyev

Aftondil Erkinov

Rashid Zohidov

Baxtiyor Abdushukurov

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Dilnavoz Yusupova

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

MUNDARIJA

ADABIYOTSHUNOSLIK

Bauirjan Omarov

“To'tinoma” va uning o'zbek adabiyotidagi variantlari

4

Olimjon Davlatov

Mumtoz adabiyotda rind obrazining badiiy takomili

25

MATNSHUNOSLIK

Rashid Zohidov

“Sabotul ojizin” sharhlari

42

Bahriddin Umurzoqov

Mavlono Faxruddin Aliy Safiy Koshifiy Hiraviyning yangi topilgan asarlari

55

Azamat Atayev

O'rta asrlar Xorazm adabiy muhitida Abu Bakr Xorazmiyning o'rni

68

LINGVISTIKA

G'aybulla Boboyorov

O'zbek shevalarida “Devonu lug'ati-t-turk”dagi so'zlarning saqlanishi to'g'risida

90

Mardon Rahmatov

Shoir taxallusining nutq subyektiga munosabati (Alisher Navoiy g'azallari misolida)

112

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
 DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva (Uzbek)	
Ziyoda Teshabaeva (English)	
 EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tojibaeva	
 EDITORIAL BOARD	
Zaynabiddin Abdirashidov	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibeyli (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Mark Toutant (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Kasimjan Sadikov	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Vali Savash (Turkey)	
Onal Kaya (Turkey)	
Kimura Satoru (Japan)	
Vahit Turk (Turkey)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Aftandil Erkinov	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bakhtiyar Abdushukurov	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Yusupova Dilnavoz	
Kuldosh Pardaev	
Elchin Ibrahimov (Azerbaijan)	
Nodirbek Jurakuziev	

CONTENTS	
 LITERATURE	
Baurjan Omarov	
Variants of "Totynama" in Uzbek literature	4
 Olimjon Davlatov	
Artistic Improvement of the image of Rind in Classical Literature	25
 TEXTOLOGY	
Rashid Zohidov	
Review of "Sabotul Ojizin"	42
 Bahriddin Umurzoqov	
New discovered works of Maulana Fakhr ad-din Ali Safi Kashifi Khiravi	55
 Azamat Ataev	
The place of Abu Bakr Khorezmi in the literary environment of Khorezm in the middle ages	68
 LINGUISTICS	
Gaybulla Babayarov	
On preservation of words from "Diwan Luyat at-Turk" in Uzbek dialects	90
 Mardon Rahmatov	
The relationship between the subject of speech and the image of Navoi	112

Shoir taxallusining nutq subyektiga munosabati

(Alisher Navoiy gʻazallari misolida)

Mardon Rahmatov¹

Abstrakt

Maqolada nutq lingvistikasining markaziy kategoriyalaridan sanalgan nutq egasi/yaratuvchisi va uning (nutq) subyektini tahlil etiladi. Lirik asarlar lingvistik tahlilida mazkur kategoriyalarning sheʼriy matnda til belgilari yordamida shakllantirilishi, ularning oʻzaro birligi va farqli jihatlariga eʼtibor qaratiladi. Sharq sheʼriyatida anʼanaga muvofiq gʻazallar matniga maxsus kiritilgan taxalluslar va nutq subyektini har doim ham bir-birga muvofiq kelavermaydi, koʻpincha ular orasida maʼlum farqlar, nomuvofiqliklar kuzatiladi. Nutq subyektini kategoriyasining nutq egasiga (shoirning taxallusiga) munosabati masalasiga oʻyinlik kiritish lirik matnning nutq strukturasi maqomini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit soʻzlar: *sheʼriy nutq, nutq subyektini, ichki nutq subyektini, tashqi nutq subyektini, nutq egasi, lirik qahramon, lirik subyektini, taxallus, onomastika.*

Kirish

Nutq aktining moddiy-lingvistik ifodasi boʻlmish jumla nisbatan mustaqil sanalsa-da, u oʻz egasi, yaratuvchisi bilan aloqasini saqlab qoladi. Chunki har qanday nutq, jumla nutq faoliyatining natijasi sifatida roʻyobga chiqadi va, albatta, u kimgadir tegishli, kimdir tomonidan yaratilgan boʻladi. Bu aloqadorlik, birinchi navbatda, nutq/jumlaning ifoda shakllarida saqlanib qoladi. Yaʼni har qanday jumlada nutq egasi va nutq oʻrtasida vositachi – nutq egasining jumla/nutqdagi vakili ishtirok etadi. U lirik subyekt (qahramon)dir. Lirik subyektini nutq subyektining bir koʻrinishidir. Badiiy matn/lirik asarlarning lingvistik tahlilida – nutq jarayoni

¹ *Rahmatov Mardon Mehmonovich* – filologiya fanlari nomzodi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat oʻzbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: mardonrahmat@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9238-2541

Iqtibos uchun: Rahmatov, M. M. 2022. "Shoir taxallusining nutq subyektiga munosabati (Alisher Navoiy gʻazallari misolida)". *Oltin bitiglar* 2: 112-125.

ishtirokchilari maqomini belgilashda nutq egasidan ko'ra nutq subyeksi kategoriyasining o'rni muhimdir.

Lirikada badiiy nutqning bir ko'rinishi sifatida nutq egasi – shoir shaxsining subyekt kechinmalari yotadi. Nutq egasi o'zining his-tuyg'ularini, o'y-xayollarini lirik asarda badiiy ifodalar ekan, birinchi navbatda, o'zining subyektiv pozitsiyasini, shaxsiyatini birinchi planga chiqaradi, natijada asardagi barcha narsa uning shaxsiyati orqali beriladi va o'quvchi tomonidan qabul qilinadi va anglanadi. Shuning uchun ilmiy adabiyotlarda lirik asarning avtopsixologik bo'lishi, ayni chog'da, lirik subyeksi bilan biografik shoir har doim ham bir-biriga teng kelmasligi, lirik subyekt shoirning lirik "men"i fonida, ayni zamonda shoir shaxsidan uzilgan holda mustaqil harakatlanish imkoniga ega bo'lgan yetakchi lirik obraz [Quronov 2013, 18-20] ekanligi qayd qilinadi. Shuning uchun lirik asarlarning nutq subyeksi borasida gap borganda ko'pchilik tadqiqotchilar lirik qahramonni nutqning subyekt ko'rinishlaridan biri sifatida qarashadi va lirik asar subyektlarini ikki turga ajratishadi: *tashqi nutq subyeksi* va *ichki nutq subyeksi* kabi [Kovtunova 1986, 20].

Lirik asar muallifi, ya'ni nutq egasi – *tashqi nutq subyeksi* sanalsa, matn strukturasi elementlari ma'nosidan anglashiladigan so'zlovchi, ya'ni lirik qahramon *ichki nutq subyektidir*. O'quvchi uchun tashqi nutq subyeksi u qadar muhim emas, muhimi – ichki nutq subyeksi (lirik asarlardagi lirik – subyekt//qahramon)ning bayon qilayotgan lirik kechinmalari, uning shoir nomidan, shoir tilidan gapira olishi va uning boshqa cheksiz poetik imkoniyatlari.

Lirik asarlar tahlilida lirik qahramon asarning lirik subyeksi sifatida muallifga teng kelishi, ba'zan matnda boshqa bir poetik shaxslar, obrazlar sifatida o'zini namoyon qila olishi eng muhim va alohida e'tibor talab qiladigan nuqtalar sanaladi.

Ma'lumki, Sharq she'riyatining g'azalnavislik an'anasiga muvofiq har bir shoir g'azal oxirida – maqtasida o'z shaxsini qayd qilish yoki unga ishora qilish, o'z shaxsini ta'kidlash uchun taxallus qo'llaydi. Shunga ko'ra aytish mumkinki, taxalluslar tarixan she'r muallifini ko'rsatib turuvchi o'ziga xos imzo, tamg'a [Quronov 2013, 168]. Lingvisik tadqiqotlarda taxalluslar tilshunoslikning nomshunoslik aspektida onomastik birlik sifatida o'rganilgan [Nuritdinova 2005, 20]. Ammo uning nutq strukturasi o'rni, kommunikativlikka munosabati bilan bog'liq jihatlari tadqiq qilinmay kelayotir. Shuning uchun biz ushbu maqolada Alisher Navoiy g'azallarida qo'llangan, bevosita shoir shaxsini ifodalaydigan

“Navoiy” taxallusi va uning nutq subyektiga munosabati bilan bog‘liq ayrim mulohazalarimizni bayon qilmoqchimiz.

Ma’lumki, tilshunoslikda atoqli otlarga ichi bo’sh so‘zlar sifatida qaraladi va ...ular faqat narsa otlarini (shaxslarni R.M.) bir-biridan ajratish uchun qo‘llanadi va ularning konkret ma’nosi kontekstda namoyon bo‘ladi [Hakimov 2001, 66], g‘azallarda esa taxalluslar poetik shaxs – nutq egasini aniqlashtiruvchi nom. Shuningdek, an’anaviy poetik asarlarda qo‘llangan taxalluslarning poetik vazifa bajarishi, shoirlar ulardan poetik tasvir yaratish, obrazlilikni, badiiylilikni ta’minlashda keng foydalanishganligini ham ta’kidlash zarur bo‘ladi.

Shoirlar she’riy jumla strukturasidan to‘rin olgan onoamastik birlik – taxalluslarning ikki turidan keng foydalanishadi: biri shoirning o‘ziga o‘zi murojaati (o‘ziga “sen” deb murojaat qilishi), ikkinchisi esa o‘zidan begonalashtirilgan ko‘rinishi.

1) taxallus – onomastik birlik – o‘ziga o‘zi murojaat.

*Chek, Navoiy, nola, ko‘z may bersunu bag‘rim kabob,
Chun bo‘lur ul oy xayoli bizga mehmon har kecha* (G‘S 530).

2) taxallus – nom – begona, uchinchi bir shaxs:

*Navoiy gulshanining nargisi nujum o‘lg‘ay,
Ko‘z uchidin anga qilsang hisob vaqti nigoh* (G‘S 521).

Shubhasiz, taxallus mazmun mohiyati bilan shoir “men”ini ifodalashga xizmat qilgan, ammo u she’rdagi shunchaki shoir “men”i emas, balki shoir tomonidan badiiy ishlov berilgan lirik “men”.

Shunisi e’tiborliki, Alisher Navoiy nutq egasi sifatida g‘azal maqtasida o‘z shaxsini taxallus yordamida ochiqlar ekan, hech qachon o‘zini “men” deb ko‘rsatmaydi. Shoir o‘ziga taxallusi orqali murojaat qiladi, ikkinchi shaxsga, ya’ni suhbatdoshiga murojaat qilganday, o‘zini “sen” yoki “u” deb ataydi (Bu esa o‘quvchiga uni nutq egasi sifatida emas, balki chetdan turib kuzatuvchi shaxs illyuziyasini, ya’ni poetik shaxs sifatida tasavvur qilishiga imkon beradi). Poetik “sen” ko‘p ma’noli: u yaqin suhbatdosh yoki lirik subyekt “sen” deb murojaat qila oladigan har qanday obyekt bo‘lishi mumkin. “U” ham aslida shoirning o‘zi, lekin shoir o‘zini namoyon qilishning bir vositasi.

Demak, g‘azalning ichki struktura elementlari “sen” yoki “u” shoirning o‘z nutqidan o‘zini uzoqlashtiradi/begonalashtiradi va ayni paytda shu usul o‘zining “men”ini ham namoyon qilish imkonini beradi. Shoirning matnda o‘zini o‘zidan begonalashtirishi orqali

o'ziga keng poetik imkoniyatlar yo'lini ochadi, o'zi haqida erkin bayon qilish imkonini yaratadi:

"Sen" = Navoiy – "Sen" shoirning eng yaqin suhbatdoshi, u – shoir, u – shoir nazarda tutgan ehtimoliy adresatlar.

"U" = Navoiy: "U" lirik subyekt shoirning o'zi haqida so'zlay olishi.

Nutq subyekt (lirik subyekt) + jumla subyekt + Navoiy taxallusi munosabatlari va ularning ifodalanishi.

1. "Men" = "u" (Navoiy).

Ta'kidlanganidek, shoir va matn orasida turuvchi nutqiy subyekt – lirik subyekt birinchi shaxsda gapirsa, u so'zlovchi: lirik subyekt kechinmalarini bayon qiluvchi shaxs; u kuzatuvchi: lirik subyekt kechinmalarni o'z ko'zi bilan ko'rgan, kuzatgan; u lirik asarning tasvir markazi. U Navoiyga begona emas, uni yaqindan biladigan, uning ahvolidan doim xabardor bo'lgan lirik obraz. Shuning uchun o'zini "men" deb ko'rsatadi. Demak, bunda birinchi shaxs kuzatuvchi-so'zlovchi ichki nutq subyekt, ammo taxallus orqali anglanadigan shaxs ma'nosi "u" esa tashqi nutq subyekt – muallifdir. Ya'ni tashqi subyekt lirik matndagi taxallus "u" (Navoiy) orqali idrok qilinadi.

Lirik birinchi shaxsda so'zlasa, uning mazmunida nutq subyektining har ikkala turi: nutq egasi va lirik qahramon ma'nosi mujassamlashgan bo'ladi. Masalan: *eshiturmen, anglamaydurmen*. Lirik qahramon birinchi shaxsda so'zlaganda jumla predikativlik shaxs-son shakllari (I shaxs, birlik) mazmunidan ularni birga anglash imkonini ham beradi. Boshqacha aytganda, bunday she'riy jumla-larda nutq egasi/subyekt ma'nosi predikativlik shakllarida qavatlangan bo'ladi. (Bunday she'riy jumla tarkibidagi taxallus va jumla predikati grammatik shaxs-sonda mos bo'lmasa ham ("men" = "u" – Navoiy), nutq egasi/subyekt ma'nosi predikativlik shakllari va taxallus orqali anglashilaveradi). She'riy jumla tarkibidagi onamas-tik birlik – taxallus uning shaxsini ochiqalaydigan bosh marker sanaladi. Masalan:

Navoiy telbarab to ul pariy ko'yiga yuzlanmish,

Eshiturmen fig'on, lekin hadis in anglamaydurmen (G'S 452).

Ya'ni: lirik qahramon "men" "u" – Navoiy haqida so'zlayapti: «*Navoiy telbalanib u parining ko'yiga yuzlangan vaqtda men uning dard-u fig'onini eshitar edim, lekin so'zlarini anglamas edim*».

Taxallusdan ma'lumki, g'azal Navoiy qalamiga mansub, lirik qahramon ham, ishq, ishq dardi ham, ishq iztirobi ham uniki. Lekin

shoir o'zining lirik kechinmalarini (g'azal muallifi sifatida shaxsiga oid ma'lumotlarni) bayon qilishda g'azal matnidagi taxallus – "u"ndan ham unumli foydalangan va o'zining lirik "men"ini ifodalagan. "Navoiy"ning g'azalda ifodalangan lirik subyektining kechinmalari, ruhiy holatlariga munosabati turlicha: ba'zan lirik qahramon "Navoiy"ni u yoki bu tasvir predmetining ishtirokchisi bo'lishga undasa, yoki unga da'vat qilsa, ba'zan lirik tasvirlarda Navoiy (nutq egasi)ning ishtiroki mutlaqo sezilmaydi, o'quvchida go'yoki u nutq doirasidan tashqaridagi boshqa uchinchi bir shaxsday tasavvur uyg'otadi. Aslida tasvirga olingan barcha kechinmalar: hodisalar, ruhiy holatlar, uning atrofida sodir bo'layotgan bo'ladi va oxir-oqibat ularning hammasi shoirning lirik "men"ida kesishadi:

*Ul quyosh hajrinda bilmankim, Navoiy ko'ziga
Barcha olam tiyradur yo bog'lamishdur chashmband* (G'S 121).

Ya'ni: lirik qahramon "men" "u" esa Navoiy, poetik qahramon. «*U quyosh (yor)ning hajrida Navoiy ko'ziga butun olam qorong'i ko'rinadi, bilmayman: u ko'ziga chashmband bog'laganmikan?*».

Lirik qahramon birinchi shaxsda so'zlaganda u emotsional-likka to'yintirilgan bo'ladi. Chunki unda shoir o'zining lirik kechinmalarini o'z tili, hissiyotlariga berilgan holda bayon qiladi.

2. "Sen" = "u" (Navoiy).

Baytda lirik qahramon suhbatdoshigaga *sen* deb murojat qiladi va unga "u" - Navoiy haqida gapiradi, u haqidagi fikr-mulohazalarni bayon qiladi, o'z navbatida, "u"nga (uchinchi shaxsga) maslahat beradi, nasihat qiladi yoki "u"ni biror bir faoliyatga undaydi. Lirik qahramon "u" – Navoiyni yaxshi biladi, uning ruhiy holati, ichki dunyosi bilan yaxshi tanish, shuning uchun uning tasvirlari, Navoiy haqidagi chizgilari g'ayritabiiy emas. Lekin she'rxon baytda qo'llangan onomastik birlik ma'nosi orqali Navoiyning nutq egasi sifatida emas, balki uni ko'proq badiiylikka xizmat qiladigan, lirik qahramon ta'riflayotgan manba, fikr manbasi sifatida anglaydi. Bundan Navoiy ijodkor shaxs sifatida anglansa ham, g'azalning ichki strukturasi uni o'z nutqidan begonalashtiradi va g'azalda uchinchi bir ishtirokchi (lirik qahramon, o'quvchi/adresatdan boshqa) shaxs sifatida gavdalanadi, lekin bu poetik shaxs (tasvir obyekti) sifatida she'rxon ko'z oldida boshqa nutq ishtirokchilaridan ko'ra aniqroq, yaqqolroq his qilinadi: u, albatta, baytdagi taxallus va uning nutq egasiga ishora qilinishi bilan bog'liq:

*Tiyg' ila dushvor aylabsen Navoiy qatlini,
Chehradin burqa'ni olg'ilkim, base oson erur* [G'S 154].

Ya'ni: lirik qahramon – so'zlovchi. Lirik murojaat yo'llangan shaxs, suhbatdoshi esa "sen" "u" esa Navoiy, tasvir obyekti (yoki nutq predmeti): «*Sen tig' bilan Navoiy o'limini qiyinlashtiribsan, yuzingdan niqobingni ol, bas, bu juda oson*».

Ta'kidlash o'rinliki, ba'zan bunday satrlarda ustuvorlik lirik subyekt tomonida qoladi va Navoiy ko'proq poetik shaxs sifatida gavdalanadi, uning nutq subyektiga sifatidagi maqomi sayozlashadi yoki butunlay inkor etiladi:

*Fano yo'lida Navoiyg'a bo'lmading hamrah,
Bu dasht po'yasidin, zohido, magar tolding* (G'S 360).

Agar lirik qahramon bayt mazmunidan kelib chiqqan holda ikkinchi shaxsga, turli shaxs va narsalarga, murojaat qilsa, suhbatdoshi bilan nutq doirasidagi uchinchi shaxs, ya'ni Navoiy haqida gaplashishda davom etaveradi. Bu usul suhbatdoshning tasvir obyekti – Navoiy haqida to'la ma'lumotga ega bo'lishga, u haqida fikr yuritishga keng imkon yaratadi va murojaat obyektini ma'lum bir xatti-harakatni bajarishga yoki biror bir faoliyatni amalga oshirishga undaydi. Bu turdagi baytlarda ham matnning ichki tuzilishiga ko'ra nutq egasi va lirik qahramon orasidagi munosabatlarda ma'lum farqlar kuzatiladi: faollik ichki nutq subyektiga, lirik subyektda saqlanib qolaveradi:

*Ushshoq aro, yo rabki, Navoiyg'a maqome
Bergilki, sening hamdinga bo'lsun tili go'yo* (G'S 3).

Lirik qahramon – so'zlovchi. Lirik murojaat yo'llangan obyekt – "yo rab" – sen, "u" esa Navoiy – nutq predmeti: «*Yo Rab, oshiqslaring ichida Navoiyg'a shunday bir maqom berginki, sening hamdingni aytishda uning tili go'yo bo'lsin*». Yoki:

*Ey pari, debsen Navoiy bor emish Majnun kebi,
Bir yo'li ul telbani qaydin xiradmand aylading* (G'S 361).

Ya'ni: nutq subyektiga ma'lum – so'zlovchi, lirik subyekt, nutq obyekti ma'lum – "ey pari"; nutq predmeti ma'lum – Navoiy: «*Ey pari, sen Navoiyni Majnunsifat edi debsan, qanday qilib sen bir yo'la u telbaning aqlini kiritding*».

3. "U" = "u" (Navoiy).

Agar lirik qahramon bayt mazmunidan kelib chiqqan holda uchinchi shaxsda "Navoiy" haqida so'zlasa, shoir o'zi haqida kengroq va ko'proq ma'lumot berish imkoniga ega bo'ladi. Bu usul lirik qahramonning Navoiy (shaxsi) haqidagi to'la ma'lumotga

ega ekanligini ma'lum qiladi va u haqdagi ma'lumotlarni va fikr-mulohazalarini bayon qilish imkonini beradi. Bu turdagi baytlarda ham matnning ichki tuzilishiga ko'ra nutq egasi va lirik qahramon orasidagi munosabatlarda so'zlovchi sifatida faollik lirik qahramonda saqlanib qoladi. Masalan:

Topmayin lazzat Navoiy soldi ko'zdin ashkdek

Bodani to xusravi sohibqiron ko'rmas laziz (G'S 129).

Lirikqahramonninguchinchishaxsda boshqa obyekt – Navoiy haqidagi ma'lumotlarni, axborotlarni taqdim etish imkoniyatlari g'azalxon o'quvchining g'azalning g'oyasi va mohiyatini anglashida muhim rol o'ynaydi.

O'ziga o'zi murojaat baytlarida ***nutq subyekt (lirik subyekt)+jumla subyekt+Navoiy taxallusi*** munosabatlari.

O'ziga o'zi murojaat baytlarida ham lirik qahramon har uchala shaxsda Navoiy haqida so'zlaydi:

1. Navoiy – “men”.

Nutq egasi, shoir – ya'ni matn yaratuvchi nutqiy subyekt. U o'zini ta'kidlash, shaxsini ko'rsatish uchun maqta baytda o'zida Alisher Navoiy shaxsini mujassamlashtirgan Navoiy taxallusini qo'llaydi. Shoir aksariyat hollarda o'ziga o'zi “Ey Navoiy” deb murojaat qiladi. Shu tarzda shoir lirik “sen” bilan munosabat o'rnatadi. Bunday tasvirlarda ham murojaat shakli, lirik “sen” aslida shoir “men”ga teng nutq egasi va nutq predmeti o'rtasidagi bunday munosabatlar (bog'liqlik) qanchalik zich bo'lmasin, grammatik “sen” nutqning haqiqiy egasidan tashqari tinglovchi shaxs ma'nosini ham ifodalashda davom etaveradi. Nutq egasi shu tarzda o'z shaxsini matndan uzoqlashtiradi yoki o'zining subyekt ma'nosini xiralashtiradi. Ba'zan murojaat shakli va jumla subyekt “sen” ma'nosi favqulotda kengayib, boshqalarga murojaat ma'nosini ham ifoda qila boshlaydi. Bu murojaat ma'nosi o'zining maslakdoshlariga, ba'zan keng she'rxonlar ommasiga ham daxldor bo'lishi ham mumkin:

Ey Navoiy, ul quyosh vaslin gadolig' qilg'ali

Zohir aylabmen sarig'lig' dalqu gardunvor qad (G'S 123).

Bayt mazmunidan anglashiladiki, mazkur baytda shoir o'zini – Navoiyni murojaat obyektiga aylantiradi va unga o'zi haqida so'zlaydi: «*Ey Navoiy, ul quyosh vaslini tilab olish uchun sariq to'nu gardunvor qad zohir qildim*».

Yuqorida ta'kidlagandek, bunday she'riy jumlalarda lirik qahramon va jumlaning predikativlik shakllari bir-biriga mos

kelmaydi, “men” “sen”ga – Navoiy (nutq predmeti)ga murojaat qiladi. Bu usul lirik subyekt (birinchi shaxs)ning real suhbatdoshiga arzi hol qilishga, o'zining ruhiy, emotsional holati, kayfiyati va boshqa ma'lumotlarni bayon qilishga keng imkoniyat yaratib beradi.

1. **Navoiy – “sen”.** G'azallarda shunday maqta baytlar borki, ularda ichki va tashqi nutq subyektlari grammatik jihatdan teng keladi va murojaat obyekti aniq ifodalanadi: Navoiy (murojaat shakli) – sen (grammatik shakl ma'nosi). Biroq bunday baytlar mazmunida ham “Navoiy” nutq doirasidagi boshqa bir shaxs (suhbatdosh) sifatida gavdalanadi. “Navoiy” nutqiy holatiga ko'ra nutq subyekt bo'lishga da'vogarlik qilmasa-da, lekin murojaat ma'nosining “sen” “men”ga tengligi uning o'ziga o'zi murojaat shakli ekanligiga guvohlik beradi:

Ey Navoiy, ham zamondin, ham zamona ahlidin

Har zamon g'am yetsa yuzlan kulbayi xammorg'a (G'S 563).

Ko'rinadiki, o'ziga o'zi murojaat tipidagi jummalarda lirik qahramon lirik “sen”ga murojaat qiladi. Aslida lirik “sen”, shoirning lirik “men”ini ifodalaydi. Ammo lirik “sen”ning ma'nosi keng: “sen”dan tashqari “boshqalar” ma'nosini ham ifodalay oladi (“sen” < “men” < “boshqalar”): Ya'ni: «*Ey Navoiy, qachonki ham zamondan, ham zamona ahlidan g'am (musibat) kelsa, may do'koni (kulbai xammor)ga yuzlan*».

Nutq subyekt taxallusi orqali ikkinchi shaxsga “sen” deb murojaat qiladi. Shu tarzda muallif o'zini o'z nutqidan begonalashtiradi:

Ey Navoiy, hajr zindonida jonning xavfi bor,

Qilg'asen topsang mahal, albatta sultonimg'a arz (G'S 279).

Ya'ni: «*Ey Navoiy, bilki, hajr zindonida jonning borligi xavfi bor, agar sen ayriliq zindonidan jonni topsang, albatta, mening sultonimga arz qil*».

Lirik qahramon nutq subyekt sifatida “Navoiy”ga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qiladi va uni suhbatga, o'zaro muloqotga chorlaydi. Bunda murojaat yo'naltirilgan Navoiy murojaat obyektiga aylanadi. Boshqacha izohlaydigan bo'lsak, matn struktura elementlari ma'nosidan Navoiy nutq subyekt sifatida emas, balki ikkinchi bir subyekt – tinglovchi yoki lirik qahramonning suhbatdoshi sifatida ishtirok etayotgani idrok qilinadi. Shu usulda tashqi nutq subyekt o'zini matndan chetlatadi va lirik qahramonni birinchi planga chiqaradi. Bunda murojaat yo'llangan shaxsning poetik ma'nosi

keng: u Navoiyning o'zi yoki "Navoiylar" (boshqalar) bo'lishi mumkin ("men" < "sen" va < "ular" yoki boshqalar).

Ey Navoiy, er esang dunyo arusin qil taloq,

Bir yo'li bo'lma zabun bu zoli makkor ollida (G'S 26).

Ya'ni: «*Ey Navoiy, agar sen erkak bo'lsang, bu dunyo kelinlarini o'zingdan uzoqlashtir, Bu qari makkora oldida bir yo'la ojiz bo'lma*».

Lirik qahramon nutq doirasidagi ikkinchi shaxsga, ya'ni "Navoiy"ga murojaat qiladi, unga arzi hol qiladi. Bunda lirik qahramonning "Navoiy"ga murojaatlarida "o'ziga o'zi" ma'nosi ma'lum darajada kuchsizlanadi, lirik subyekt o'zini "men", Navoiyni esa "sen" deb ataydi yoki uni uchinchi bir obyekt sifatida tilga oladi. Ammo bu – so'zlovchi va suhbatdosh orasidagi lirik masofa ularning suhbatlariga, o'zaro fikr almashinuviga xalaqit qilmaydi. Endi tinglovchi faqat Navoiy emas, balki "Navoiylar" sifatida reallashadi.

Shoir ongi, ya'ni uning lirik "men"i aksariyat hollarda ikkinchi shaxsda reallashadi. Bu esa shoirga o'ziga o'zi murojaat qilish, ya'ni murojaat birligi sifatida nutq subyektiga ishora qilishi o'ziga tegishli boshqa obyektlarni ham ko'rsatishi, u haqida so'zlashi ham yoki fikri yo'naltirilgan bo'lishi mumkin. Masalan:

Ey Navoiy, jism aro jon rishtasin tutqil aziz

Kim, bori lo'liyvashim la'bi uchun asbob erur (G'S 140).

Ya'ni: «*Ey Navoiy, jismimdagi jon rishtasini aziz bilgin, chunki uning hammasi mening lo'livashimning nayranglari uchun asbobdir*».

Nutq egasining o'ziga ikkinchi shaxs orqali murojaat qilishi yoki "o'ziga o'zi"dan shikoyat qilishga imkon beradi, bu esa shoirning lirik kayfiyatlarini yanada chuqurroq anglashga imkon beradi: "*Ey Navoiy, sen – gado/gadosan! Yoki Sensan gado!*"

Ey Navoiy, suhbatingdin qilsa or ul ko'rkaboy,

Yo'q ajab nevchunki sensen bir gado, ul borlig' (G'S 300).

Badiiy nutqda shoirning ikkinchi shaxsda o'ziga o'zi yo'llagan nutqi – "o'zi uchun nutq"i, "ichki dialogi" yoki "monologi" tabiiy nutq tarzida namoyon bo'ladi va u tilshunoslikda *avtokommunikatsiya* deb yuritiladi:

Gar desangkim jong'a yetmay har zamon bir javrdin,

Ey Navoiy, pand eshit, yor istama bisyor sho'x (G'S 109).

3. Navoiy – "u". Agar maqta' baytlar tarkibidagi jumla uchinchi shaxsda shakllangan bo'lsa, nutq subyektlari munosabatlaridagi

farqlar yaqqol seziladi. Bunday baytlarda nutq subyektlari: nutq egasi ham, uning lirik qahramoni ham o'zi haqida uchinchi shaxsda gapira oladi. "Navoiy" esa avval ta'kidlanganidek, nutq subyektlaridan tashqaridagi uchinchi bir shaxsga – tasvir obyektiga aylanadi:

*Ey Navoiy, bu xazon o'lg'ay bahor ila badal,
Kelsa davlat gulbuni shahzodayi sohibjamol (G'S 556).*

Ya'ni: «*Ey Navoiy, davlat gulbuni – shahzodai sohibjamol kelsa, bu bahor bilan badal xazon bo'ladi*».

Bunday baytlarda taxallus matn muallifi haqidagi tasavvurlarimizni to'la shakllantira olsa ham, bayt tarkibidagi grammatik shakllar uning nutq egasi ekanligini inkor qiladi, ya'ni baytning grammatik strukturasi shoirning nutq subyekti maqomi darajasini ma'lum darajada so'ndiradi: lirik "men" lirik "u"ga ko'chirilgan bo'ladi yoki lirik "u" lirik "men"ni ifodalaydi. Natijada taxallus matn doirasida badiiy nutq predmeti, uchinchi shaxsligicha qoladi. Bu turdagi baytlarda ustunlik ko'proq matnning ichki nutq subyekti, lirik qahramon tomonda bo'ladi. Navoiy – nutq predmeti esa fikr manbai, g'azal formal-strukturasiidan mustahkam o'rin olgan onomastik birlik sifatda qolaveradi:

*Inoyat yomg'uri ollida daf'i sahl erur, garchi
Yog'ar idbor gardi, ey Navoiy, ro'zgorimdin (G'S 495).*

Ya'ni: «*Ey Navoiy ro'zgoimdan ibdor gardi yog'sa ham, inoyat yomg'iri oldida daf'i sahldir*».

Ma'lum bo'ladiki, agar muallif baytda o'z fikrini uchinchi shaxsda ifodalasa, nutq va uning subyektlari orasida ma'lum darajada lirik oraliq – uzilishlar kuzatiladi, biroq bu uzilish kitobxonning lirik "u"ni aslida lirik "men"ni ifodalayotgani, uni nutq egasi sifatida qabul qilishga xalaqit qilmaydi. Ularning yagona farqi matn ichki struktura elementlari orqali aks etishida, xolos.

*Ey Navoiy, zor jisming nola qilmas za'fdin
Uylakim, sust o'lsa, un bo'lmas mug'anniy torida (G'S 552).*

Ya'ni: «*Ey Navoiy, kasallikdan zor jisming nola qila olmaydi, shundayki, agar mug'anniy tori sust tortilgan bo'lsa un bo'lmaydi*».

Shuningdek, o'ziga o'zi murojaat baytlarida Navoiyning lirik qahramoni shunchaki faktlarni keltirishi, arzi hol qilishi yoki lirik subyekt kechinmalari tasviri bilan cheklanishi mumkin. Bunday murojaat shakllari ma'nosi orqali Navoiyning nutq doirasida bo'lgan

boshqa ishtirokchilar qatorida turganligi yoki ulardan biri ekanligi haqida tasavvur uyg'otadi. Bunday jumlar rasman uchinchi shaxsda mazmunan esa ham uchinchi shaxsga, ham ikkinchi shaxsga qaratilgan bo'ladi:

*Ey Navoiy, asru ravshan erdi hajrim shomikim,
Tiya ohimdin qoraroq ham qilur hijronni dud (G'S 125).*

Ya'ni: *“Ey Navoiy, hajrim shomi juda ravshan edi. Zero, dud hijronni qora ohimdan ham qoraroq qiladi”.*

Y. Is'hoqov ham shoir taxallusining grammatik uchinchi shaxs shaklidagi ifodasini poetik usul sifatida baholaydi: “Shoirning she'rda o'z nomi yoki taxallusini uchinchi shaxs sifatida tasvirlashi poetik usul bo'lib, ...she'rdagi tasvirga ma'lum darajada obyektivlik bag'ishlab, shoirni individual shaxs emas, balki umumlashgan lirik qahramon sifatida gavdalantiradi [Is'hoqov, 1983. 72]. N.Bozorovanning qayd etishicha, g'azallarda taxalluslardan tashqari boshqa ba'zi bir obrazlar, xususan, ko'ngil obrazi ham shoir shaxsi, uning ichki “men”ini ifodalay olishini aytadi: “ayrim obrazlarni shoir «men»iga taalluqli... ayrim badiiy tasvirlardan, xususan, ko'ngil tasvirlaridan Navoiy shaxsini, uning tuyg'u dunyosini, fikr-mulohazalarini, hayot falsafasini yorqin anglash mumkin. U g'azallarida o'zining eng hayajonli va ta'sirli maqsad-muddaolarini aksariyat paytda ko'ngil obrazi orqali yoritishga erishgan. Lirik «men» – ko'ngilga murojaat qilib u bilan suhbat quradi. Shuning uchun ham uning ijodidagi ko'ngil ko'p hollarda shoir shaxsi, ichki «men»ining asosi ularda ko'zga tashlanadi [Bozorova 2002, 84].

*Ishq agar bo'lsa gunah menmen gunahkor, ey ko'ngul,
Tonmog'im nohaqdurur bu ishda chun haqdur guvah (G'S 569).*

*Hajr aro istar jamoling ham Navoiy, ham ko'ngul
Kim, tilarlar tiya tunlarda gadovu shoh sham' (G'S 293).*

Xulosa

Nutq egasi va nutq subyektining o'zaro hamkorligi nutq yaratish jarayonini belgilab beruvchi muhim omil sanaladi, rangorang nutq turlari, nutq janrlari va funksional uslublarning yuzaga kelishini belgilab beradi. Navoiy taxallusi shunchaki nutq egasi emas, balki she'riy matnning tarkibiy qismidir. G'azallarda nutq egasi – Navoiy ta'allusi grammatik jihatdan ikkinchi shaxs – *sen*, uchinchi shaxs – *u* ma'nosiga ega. Shoir taxallusining ikkinchi shaxsdagi ko'rinishi mazmunan o'ziga o'zi murojaat (avtokommunikatsiya), ba'zan umumiy ma'noda qo'llangan. Bu poetik usul o'ziga yaqin

deb bilan barcha narsa va predmetlarga qarata qo'llashga imkon yaratgan. Shoirning poetik murojaatlari mazmunan kitobxon tasavvur qila oladigan obyektlarni qamrab ola olgan.

G'azallar matnida qo'llangan ayrim murojaat shakllarining kommunikativ xususiyati nafaqat shoir, balki undan boshqa shaxslarga – tashqi adresatlarga murojaati ma'nosi mavjud bo'lib, bu kommunikativ oriyentatsiyaning ko'p qirraligini ifodalaydi. Bu – *avtokommunikatsiya*.

Lirik qahramon birinchi, ikkinchi va uchinchi shaxslarda erkin Navoiyga murojaat qiladi. Birinchi shaxsda o'z hissiyotlari haqida, ikkinchi shaxsda o'ziga o'zi murojaatlari bayon qilingan bo'lsa, uchinchi shaxsda o'zining lirik holati haqida axborot berishni ko'zlovchi lirik jumalardan tashkil topgan.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий асарлари тилининг изохли луғати. 1983. III жилд. Тошкент: Фан.
- Қуронов, Д. ва б. 2013. *Адабиётшунослик луғати*. Тошкент: Akademnashr.
- Ковтунова, И. 1986. *Поэтический синтаксис*. Москва: Наука.
- Нуритдинова, Р. 2005. *Ўзбек ономастикаси терминларининг лисоний таҳлили*. Филол.ф.н. ... дисс. автореф. Тошкент.
- Ҳакимов, М. 2001. *Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини*. Филол. ф. д... дисс. Тошкент.
- Исҳоқов, Ё. 1983. *Навоий поэтикаси* ("Ҳазойин-ул маоний" асосида). Тошкент: Фан.
- Бозорова, Н. 2002. *Алишер Навоий ғазалларида кўнгил образи*. Филол. ф. номз... дисс. Тошкент.
- Бегматов, Э. 2013. *Ўзбек тили антропонимикаси*. Тошкент: Фан.
- Rakhmatov, M. 2022. *Address and addresse in alisher navoi's lyrics*. Current research journal of philological sciences. 03:/07. 11-16.
- Исҳоқов, Ё. 2014. *Сўз санъати сўзлиги*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Навоий, А. 1992. *Ғаройиб ус-сиғар*. МАТ, III жилд. Тошкент: Фан.
- Раҳмонов, В. 2015. *Мумтоз сўз сеҳри*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Сирождинов, Ш. 2011. *Алишер Навоий: манбаларнинг қиёсий-типологик, текстологик таҳлили*. Тошкент: Академнашр.
- Тўйчиев, У. 2011. *Ўзбек адабиётида бадийлик мезонлари ва уларнинг маромлари*. Тошкент: Янги аср авлоди.
- Муллаҳўжаева К. 2005. *Алишер Навоий ғазалиётида тасаввуфий тимсол ва бадий санъатлар уйғунлиги* («Бадоеъ ул-би-доя» девони асосида). Филол.ф.н...дисс. Тошкент.

The relationship between the subject of speech and the image of Navoi

Mardon Rahmatov¹

Abstrakt

The article analyzes the producer of speech and its (speech) subject, which are among the central categories of speech linguistics. In the linguistic analysis of lyrical works, attention is paid to the formation of these categories in a poetic text with the help of linguistic signs, their mutual unity and difference. In Eastern poetry, according to tradition, nicknames and the subject of speech, which are specifically included in the text of ghazals as a speaker, do not always correspond to each other, there are certain differences and inconsistencies between them. Clarification of the relationship of the subject category of speech to the addressee (the pseudonym of the poet) is important in determining the status of the speech structure of the lyrical text.

Key words: *poetic speech, subject of speech, internal subject of speech, external subject of speech, speech producer, lyrical hero, lyrical subject, nickname, onomastics.*

References

- Rakhmatov M. 2022. *Address and addressee in alisher navoi's lyrics*. Current research journal of philological sciences. 03/07. p. 11-16.
- Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati*. 1983. III Zhild. Tashkent: Fan.
- Begmatov, E. 2013. *O'zbek tili antroponimikasi*. Tashkent: Fan.
- Bazarova, N. 2002. *Alisher Navoiy gazallarida ko'ngil obrazi*. Filol.f.nomz... d i s c . Tashkent.
- Khakimov, M. 2001. *O'zbek tilida matnning pragmatik talqini*. Filol.f.d... diss. Tashkent.
- Isxhaqov, Y. 1983. *Navoiy poetikasi ("Xazoyin-ul maoniy" asosida)*. Tashkent: Fan.
- Isxhaqov, Y. 2014. *So'z san'ati so'zligi*. Tashkent: O'zbekiston.
- Kovtunova, I. 1986. *Poticheskiy sintaksis*. Moskva: Nauka.
- Mullaxo'jaeva K. 2005. *Alisher Navoiy g'azaliyotida tasavvufiy timsol va*

¹ Mardon M. Rahmatov – Candidate of Philological Sciences, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-pochta: mardonrahmat@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9238-2541

For citation: Rahmatov, M.M. 2022. "The relationship between the subject of speech and the image of Navoi". *Golden scripts* 2: 112-125.

badiiy san'atlar uyg'unligi («Badoe' ul-bidoya» devoni asosida).

Filol.f.n...diss. Toshkent.

Navoi, A. 1992. *G'aroyib us-sig'ar*. MAT, III jild. Toshkent: Fan.

Nuritdinova, R. 2005. *O'zbek onomastikasi terminlarining lisoniy tahlili.*

Filol.f.n. ... diss. avtoref. Toshkent.

Quranov, D. va b. 2013. *Adabiyotshunoslik lug'ati*. Toshkent: Akademnashr.

Rakhmanov, V. 2015. *Mumtoz so'z sehri*. Toshkent: O'zbekiston.

Rakhmatov, M. 2022. *Address and addresse in alisher navoi's lyrics*. Current research journal of philological sciences. 03/07. 11-16.

Tuychiyev, U. 2011. *O'zbek adabiyotida badiiylik mezonlari va ularning maromlari*. Toshkent: Yangi asr avlodi.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta-siga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasida qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiya berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar:
Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz
adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiya barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiya berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*,
Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi
raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher
Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 –
133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiya foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany:
Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar:
Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek
matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti.
<http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni:
maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti."
Oltin bitiglar 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr

sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globalashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

IZOHLAR

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: goldenscripts@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 06. 2022-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62